

Erdélyi Zsuzsanna

SZŰZ MÁRIA ALAKJA A TÖRTÉNETI – KÉSŐKÖZÉPKORI – IMÁDSÁGOKBAN

A hazai Mária-kultusz, amely a népi Mária-költészet forrása, egyetemes keresztény hagyományokon nyugszik. Ezekre alapozta Szent István a magyar Mária-tiszteletet, kiszélesítve eszmei bázisát a Patrona Hungariae magasztos gondolkörével. A Magyarok Nagyasszonyának szentelte a székesfehérvári székesegyházat s elrendelte Nagyboldogasszony napjának megünneplését az immár több százéves egyházi gyakorlatot nálunk is meghonosítva. Szent László Mária kultuszát a lovagi eszmény jegyében továbbfejlesztette s az országot Regnum Marianummá emelte. Jellemző adat, hogy az első Mária társulat az ő idejében alakul meg Kalandos Társaság néven. Szűz Mária az Árpádok mennyei édesanyja, védő királynéja több püspökség és apátság védasszonya, akinek ünnepeit már XII. sz. végi Pray-kódex is jegyzi. Jobbára ez időtől követhetőek a kultusz szövegi megnyilvánulásai is: himnuszok, szekvenciák mellé a XV. sz.-ra már szép számmal sorakoznak antifónák, kanciók, kantilénák, oratio-k, „ymatsagh”-ok verses formában is. Nem késtek a prózai műfajok sem: legendák, exemplumok, „tanuság”-ok, elmélkedések, a hóráskönyvek zsolozsmái-officiumai, hogy csak a legelterjedtebbeket említsem. Az egyház latinnyelvű gyakorlatát – a saját nyelvű megszólalás egyre fokozódó igényéből – lassan fölváltotta a hazai nyelvű szent irodalom művelése. Ez kezdetben, köztudottan, fordító-másoló jellegű literátorság volt. Közben nekibátorodva megtalálta saját hangját és élt a laza átköltés, majd az egyéni megszólalás lehetőségével. Hogy e költői megnyilatkozásokban milyen szerepet játszott Mária, milyenek lehetek e lírának minőségi és mennyiségi mutatói, azt egy sokat mondó, és virágzó Mária-költészet létére utaló tény jelzi. Csekély számú nemzeti nyelvű szórvány- emlékeink közül éppen az Ómagyar Máriasíralom (XIII. század vége), és a Königsbergi Töredék (XIV. század közepe), maradt meg csodával határos módon. Mindkettő az Üdvtörténet két nagy eseményéből, a megtstesülés és a megváltás misztériumából merítkezik, bizonyítva a középkor vallási költészetének létét és minőségét. Későbbi vonulatokról a kolostori-kódex-irodalom emlékei tanúskodnak, egyformán hírt adva a hazai szent költészet magas, sőt köznépi gyakorlatáról, nem egyszer remekműveiről. A középkori Mária-líra termékei marandó értékű költői alkotások. Bár, jobbára fordítások, mégis sok önállóságot mutató művek, amelyek a népi költéssel is jeleznek kapcsolatot és villantanak föl egyéni vonásokat. Egyes tudósaink, észlelvén, hogy milyen erősen él a népben a Mária-tisztelet, lehetségesnek tartják, hogy az ősvallás bizonyos isteni alakjainak

megszemélyesítőjét látta benne a nép¹. Az Istenanya-Szűz Mária lélekközeliséget egyértelműen elárulják a fönmaradt alkotások. Elég, ha csak a Winkler-kódex (1506) gyönyörű Mária-síralmára², vagy Szent énekére³, netán a Peer-kódex (1526) ékes Mária-énekeire⁴ gondolunk. Feltehető, hogy mindez együttvéve földúsítva közvetíthette az Európa-szerte elterjedt érzelmhangsúlyos ferences vallásosság fölfokozott élményvilágát, a krisztusi szenvedést sokszorosan átélő anya, Mária belső állapotát. Ikonográfiai jegyük a mater dolorosa, a vir dolorum s együttesen az imago pietatis. Ezek nemcsak a képzőművészeti alkotásokon érzékelhetők, hanem az un. verbális ikonográfiában, azaz a passió-költészetben is, amelynek egyik oldalhajtása a Máriasíralom-líra, amely kifejeződik epikus, dramatikusan formában is. E nagy népszerűsége miatt tett műfajnak irodalmi előképe G. de Breteuil *Planctus ante nescia...* kezdetű szekvenciája⁵, Jacopone da Todi *Donna de(l) Paradiso* néven jegyzett drámai költeménye⁶, nemkülönben a *Stabat mater dolorosa...* napjainkban is énekelt „oratio”-ja⁷. Számunkra is sokat mondó címet adott neki da Todi: „*Oratio de compassione beatae virginis*”. Ez oratio szerzőségét ugyan a szaktudás megkérdőjelezi s inkább átdolgozásnak minősíti Todi-béli Jakab-művét, mivelhogy az 1216-ban meghalt híres pápának, III. Incének tulajdonította azt a hat szakaszos „*Planctus beatae virginis*”-t⁸, amely da Todinál 11 versszakosra bővül s a fenti: *Oratio ...*” megjelölést nyerte. Megjegyzendő, hogy Babits himnuszaként fordítja a „*De compassione Beatae Mariae sequentia*”-t (Jacopone da Todi Himnusza a Fájdalmas Anyáról).⁹ Talán azért, mert ez a passió-imádság egyike azon öt liturgikus sequentiának, amelyet a római misekönyvbe is felvettek. Ezek: *Victimae paschali*, *Veni Sancte Spiritus*, *Lauda Sion Salvatorem*, *Dies irae*, *Stabat mater dolorosa*, amelyeket az egyház húsvétkor, pünkösdkor, Úrnapiján, gyászünnepeken és a Fájdalmas Anya ünnepén hangoztat föl.¹⁰

A következőkben azt vizsgálom s egy-egy jellemző jegye révén meg is mutatom, hogy nevezett ferences szellemiség kialakította Mária-kép, azaz a Krisztus-partnerség a szenvedésben, mennyire rajzolódik ki a népi Mária-költészetben. E hagyományon belül is a passióközpontú archikus népi imádságokban, különösen a fent említett ikonszerű toposzaiban. Mondanivalómat alkalmanként hazai irodalomtörténeti vonatkozásokkal, vagy az összehasonlító kutatásaim nyújtotta adatokkal egészítem ki. Az anyag túl nagy ahhoz, hogy a föllelhető kapcsolódási pontokat végigvegyem, mégis a legszembetűnőbb egyezéseken – mozzanatokon – keresztül érzékeltetem a sokszáz éven át érvényesülő folyamatosságot. A néphagyomány szent öröksége ismeretében ui. megállapítható, hogy a középkori

¹ Frick, 96.

² Nyelvelmléktár II. 115-118.

³ Nyelvelmléktár II. 194-202.

⁴ Nyelvelmléktár II. 86-87., 97-98., 99-101.

⁵ Mone II. 362-366.

⁶ Cudini, 297-300.

⁷ Wackernagel, Ph. I. 161-162., Babits, 176-181., Hortulus... LI (?)

⁸ Wackernagel, Ph. I. 136.

⁹ Babits, 176, 177.

¹⁰ Katolikus Lexikon IV., 148.

Mária-központúság, a reneszánsz és főleg a protestanizmus eltérítései ellenére is, átmentődött s a barokkban újrafogalmazva korai fűtöttségével élt tovább a népi gyakorlatban. Fokozta ezt a Mohács utáni áldatlan helyzet védelmet, biztonságot igénylő kollektív óhaja. Erre igen jó példa a Vépi Kéziratos Énekeskönyv (1731) egyik régi éneke: Üdvözlégy világ Aszónya, Magyar Ország Patronáio... kezdettel, amely hűen fejezi ki az ország nyomorúsága miatt érzett lelkiállapotot, és a Szűz Mária iránti föltétlen bizalmat.¹¹

A középkori Mária-szerep lecsapódásait keresve a népi költészetben, meglepő tapasztalatra jutottam. Az imádsághagyomány toposzainak szemrevételezésénél már az első időkben feltűnt, hogy a szövegek a Szenvedéstörténet egyértelmű hőseként nemcsak Krisztust jelenítik meg, hanem Máriát is mellérendelik s azonos érvénnyel láttatják. Mintha mellőznék az evangéliumi alapot s a kibocsátó kor és saját följazott Mária-élményüknek megfelelően tüntetnék föl az Istenanya szerepét-képét. Mindezt erősen leegyszerűsített, stilizált, szinte hogyanem statikus gyászjegyek, ikonok formájában. Miféle valóság rögzülhetett így a középkorból? A kollektív memória torzított-e e képen – kérdezhetjük –, amidőn a késői utódok számára átmentette és a költészetben keresztül kifejezte, sőt kimerevítette azt a népi tudatba?

A középkor hazai és európai lelkiségének s azt megjelenítő szent költészetének valamiféle ismeretében, talán cáfolhatom, hogy nem a kollektív memória ferdítette-torzította a középkori Mária-képet. A népi költés ezúttal is hűen, sőt alanyi közelségben vetíti ki a múltat. Ui. a kor emberének tudatában, a nagypén-teki Krisztushalál évenként megismétlődő katarziséban, Mária legalább annyira középponti alak, mint a „világ áldozatának tárháza”-Krisztus. (A Krisztus – tárház kifejezést két helyen észleltem. Az itt leírt formában egy zseliczi népi imádságban magára Krisztusra¹², míg a Winkler-kódex (1506) „szent inek”-ében királyi tárházként Krisztus szívére vonatkoztatva.) „...kibe az istenségnek mindön kécse tartatik...”¹³

Ezen Mária-központú szemléletnek a magyarázata egyrészt Krisztus istenem-berségének – kettős természetének tényében, másrészt Mária üdvtörténeti szerepében lehet. Nyilván találhatnánk rá más magyarázatot is, bennem az átörökített betűkultúra emlékeinek és az orális hagyományt éltető népi gondolkodásnak az ismeretében e kettős motíváció fogalmazódott meg.

Nézzük az elsőt: Krisztus istenem-berségének a ténye.

Az egy személyben valóságos isteni és valóságos emberi természetet hordozó Krisztus óhatatlanul behozza a tudatba Máriát, az anyát, Krisztus emberi mivoltának bizonyítóját, adott esetben behelyettesítőjét. Ilyen adott eset az áldozati keresztthalál szenvedésének megnyilvánulása, az átéltek közvetítése. Krisztus emberi természetében szenvedte végig a kínhalált, de szenvedésének nem ad(hat)ott hangot, hacsak nem az ismert panaszos sóhajban. Annál inkább ad(hat)ott hangot fájdalmának a fia halálát végigélő anyja. Ő „siratozhatott” „hóttelevenyen” földre

¹¹ Erdélyi, 1990, 21. (Vépi Ék. 271.)

¹² Erdélyi, 1976, 1978, 1999, 460.

¹³ Nyelvemléktár II., 196.

eshetett. A krisztusi szenvedés mértékét, sőt fokozatait Mária jeleníthette meg hitelesen anélkül, hogy a krisztusi méltóságon csorba eshetett volna. E sajtáságos szerepváltást egy középkori eredetű Mária-siralom refrénje fejezte ki, amikor ezt mondhatja az anyával: „...Eő Fáidalmi en szévemben / vannak mint egy szép tükörben¹⁴...” Ennek a tükörnek nagyon éles és realizstikus képet kellett adni ahhoz, hogy érzékeltesse a kínhalál iszonyatát és kiváltsa a hívőben az együttérzést s az azonosulás képességét.

A középkori szent költészet alaposan kihasználta a Máriasisiralom-műfaj lélekre ható lehetőségeit. Olyan fokú érzelmi ráhangoltságot váltott ki, amely a későbbi századok emberének, különösen a protestáns hitbéli racionalizmusnak elfogadhatatlan. Mindez a túlfűtöttség összhangban volt a kor ún. lángoló vallásosságával. Az olasz irodalomtörténészek ezt sokkal nyersebben jelölik: szent / új örületnek, kollektív deliriumnak, vallási fanatizmusnak nevezik¹⁵, mintegy szinkronban a köznépi áhitat támasztotta elvárásokkal, a könnyeket elindító megrendüléssel. Az érzelmekre való ráhatást hangsúlyozza az egyik gubbioi vallásos társulat ajánlása a nagycsütörtök éjjeli virrasztás éneklési módjára vonatkozóan, mondván, hogy inkább a könnyekre törekedjenek, mint a szavakra: „...magis ad lacrimas attendentes quam ad verba”.¹⁶ Öregasszonyaink megfogalmazásában jó „szívrehatósan” énekeljék a fájdalmas-énekeket, Mária-siralmakat. Ez az igény nemcsak Szent Ferenc hazájában Umbriában jelentkezett. Elterjedt egész Európában, nálunk is. Hazai emlékeink vallanak róla azon későbbi időkből – bizonyos interpolációk révén korábbi is –, amelyekből egyáltalán maradtak fenn írott szövegek. Megmaradt szövegeink sorában a viszonylag korai, Nagyszombati-kódex (1512-1513) hasonlóan fontosnak tartja az érzelmek kimutatását, a sírás, a könnyek jelenlétét: (a korabeli idézeteket a könnyebb érthetőség kedvéért mai olvasattal, de a mutatkozó nyelvjárásban hozom) – „...És a bűnös ember a keresztfa alá ezön szerrel sirassa magát ezöket mondván, No én szejmeim *sírjatok immáron, és hullassatok keserűségös könnyeket, és meg ne szünjete a keserűségös sírástól és a könnyhullatástól, és öhajtatástól...*”¹⁷ Kódexeinkben számtalan utalást kapunk az együttérző könny, sírás szerepére mind az őszinte megbánás, mind a teljes azonosulás esetére. Az Érsekújvári-kódex (1529-1531) óraskönyvének utasításai egyértelműen a gubbioi magis ad lacrimas gyakorlatára készítetnek: „Ernek utánna vecsernyekoron te álmodból felszerkenj és teljes légy könnyhullatásokkal és azokról, melyeket Komplétának utánna gondoltál, megemlékezzél És a te lelkedben meglátod miképpen az te urad áldott Jézus Krisztus Drágalátos testének semminemő épet ő rajta nem ismer(ed)sz hogy melyeket külömb-külobm vereségökkel és csapásokkal illettek volna és dagadásokkal meg nem faggattak volna...”¹⁸ A „siralmas és szomorú szívvel” történő megemlékezés követelménye jelen van óraskönyveinkben, szinte feltétele az ájtatosság „érdem”-ének eredményesség-

¹⁴ Erdélyi, 1979, 60. (Vépi Ék. 351.)

¹⁵ Erdélyi, 1991, 123. 71. jp. és csatlakozó „Irodalom” 138-142.

¹⁶ Wechsler, 33.

¹⁷ Nyelvemléktár III. 14-15.

¹⁸ Nyelvemléktár IX-X. 31.

gének. Miközben a szenvedés részletei ugyancsak verista módon „megmondanak”, sok mindent megtudunk. Megkapjuk pl. a Kálvária-hegy sajátos értelmezését is: „...Mikoron az nép jutott volna az kopasztotnak helyére nagy üvöltésekkel és nagy kajáltásokkal és kedig mondatik kopasztotnak helye mert ott sok fejek kopasztattak vala meg...”¹⁹ Azt tudtuk, hogy a latin calvus szó kopaszt jelent, azt is, hogy a calva koponyát. A Kálvária kifejezés tehát ez utóbbi származéka s ahogy azt az etimológiai szótár értelmezi: „...végső soron az arameusból származó egyházi latin Golgota... értelmi megfelelője. Vö.: Golgotha quod est Calvariae locus (Máté 27:33.)...”²⁰ Hallottam már Koponyák hegyének a Kálvária megjelölést, de kopasztó-helynek nem. Az írott emlékekben Krisztus határozottabban fogalmaz szenvedésének „gondolása” esetére. Majdnem hogy szent feladatul rója ki a hívő léleknek: „...hogy szívnek – szünek – keserűségével tartozol kesergenöd az én kénvallásomon...”²¹ A nép hagyományában a krisztusi elvárás lágyabban fogalmazódik meg. Inkább kér s jutalmaz. Bűnbocsánattal, üdvözüléssel, azaz a Paradicsomba, vagy a mennyországba jutással. „...Azért azt hagyom asszonyom Szűz Mária: / Vidd el az én szomorú imádságomat a fekete földnek színére és ott hirdessed: / Aki ezt elmondaná este lefektibe, reggel fölkeltibe / Minden étel ital nélkül, / Gondolatlansága nélkül, / Úgy megüdvözülné / Mint én megüdvözültem a magas keresztfán...”²² vagy a bukovinai ún. Jézus imádságokban: „...Mondá az Úrjézus Krisztus: / Vajjon vóna-e olyan bűnös ember, aki megemlékezne az én kínjaimról / Az én fájdalmaimról? / Minden héten hat napon, / Bárcsak pínkek napokon / Vasárnap napokon, / Még a legküssebbik körmét sem hagynám a purgatériom tüziben / Ott Atyám elejibe vitetném...”²³ Nemcsak a kódex-emlékekben olvasható a krisztusi birtokviszony: „az én kénvallásomon”. A máig is élő népi szövegekben is gyakran hallható: „kénszenvedés imádságaim... szomorú imádságom... én imádságom... én kínjaim, én fájdalmaim...” stb. indokolja a népi kifejezés jogosultságát a passiók imádságok megjelölésére: „Ez a Jézus imádsága. Ezt mi mondjuk.”²⁴

A Krisztushalál földidézése és könnyhullatással, siralmas és szomorú szívvel való átélése nemcsak nálunk (volt) kívánatos s nem pusztán a gubbioi konfraternitás jelölte meg tagjai számára. Európa szerte megjelenik. Sok más vallási közösség is vallja, többek között egy svájci XIV. századi szöveg írója Sarnen női kolostorából. Szólván a Krisztus szenvedéséről való elmélkedés három (!) hasznáról, hozzáteszi, hogyha könnyekre fakasztja őt a felidézett szenvedés, akkor haszna megszámlálhatatlan lesz, annyira, mint a tengerben a kavics. „...Wer aber an unsers herren Marter gedendet, vnd so vil bewege da von hat, das im der trân, in sin ovge kumt, der nutz der im da von kumt, der ist also gros, das er allen sinnen vnzallich ist als das grien an dem mêre.”²⁵ A következő szövegben már 16 haszon vár az

¹⁹ Nyelvméltár IX-X. 44.

²⁰ Benkő / Értelmező Szótár II. 331.

²¹ Nyelvméltár III., 31.

²² Erdélyi, 1999, 910.

²³ Erdélyi, 1976, 1978, 1999, 386-387.

²⁴ Erdélyi, 1976, 1978, 1999, 367.

²⁵ Wackernagel, W., 604.

elmondóra.²⁶ A krisztusi szenvedés mély átélésének és Mária anyai fájdalmának jelképe a könny, a sírás. A Jézus kínjaival való azonosulás fokmérője, a belső katarzis bizonyítója, ha a lélek megrendülése könnyekbe csap át. A Golgota-dráma fölidézője könnyeket ejt akár a kereszten halódó Krisztus helyébe képzelettel magát, akár a keresztfá alatt vergődő Máriára gondol. Mintha ebben a fölfokozott vallási élményben, a szenvedés, a fájdalom kultuszában maga a könny, a sírás is kultikus tényező lenne s különös kegyelmi értéket hordozna. A szenvedésre eleve ráhangolt középkori ember lelkében a megrendülés többes forrású. Egyrészt a kegyetlenül megkínzott Krisztus látványa önmagában kiválthatja a könnyeket. Erősítheti, ha saját magát képzelettel ilyen helyzetbe. Fokozhatja, ha rádöbben, hogy a haláláldozathoz neki is köze van, ő is felel érte, mint minden bűnös ember, akiért, függetlenül a múlt-jelen-jövő hármasságától, Jézus elszenvetted a kínhalált. Hozzájárul még a fájdalomtól félájult anya látványa, keserves jajongása, amely a rejtőzködő könnyeket is előhozza. Mindehhez az egyház még technikát is kínál meghatározván előtte a magasztos célt. Az Érsekújvári-kódex (1529-1531) óraskönyve így kezdi a napnak hét órája szerint mondandó imádságait: „...Ez a könyvnek első részében következőzinek néminemű szépségű tanúságok, kik mondatnak Krisztusnak kénjáról és haláláról, hogy mint ájtatos léleknek kell gondolkodni Istennek szent kénjáról és benne édeskedni napnak hét órája szerint.”²⁷ Figyelemreméltó miképpen jelentkezik itt a szenvedés átélésének ugyanezen bevezető rész zárósoraiból. Mielőtt rátérne az egyes órákhoz kötődő kínokról „való igyeközet avagy gondolat” taglalására, így szól: „...olyha az időben mikoron Krisztus kénzatatték te érötted ha jelen voltál volna úgy látnád avagy vallanád tennem magadat beszédödben És életödben olyha az te szemeid előtt volna a te istened szenvedvén az kénokat És úgy mint az ő gyötrelmit látnád az te gondolatodban miképpen jelen voltanak És tehát Úr Jézus jelen leszön miként lenni gondoltaték És te ájtatosságodat veszi És te mivelködetidet fogadja amen.”²⁸

Adatok sora mutatja mennyire betáplálták a lélekbe a keresztképet, mint a szenvedésvállalás-elviselés, illetve az együttérzés, a gyász jelét s mindebben a könny, a sírás szerepét. Az előkép Krisztus és Mária. A jelkép a könny. A könny, amely Krisztusért hullva, Máriáért ejtve kegyelmeket biztosít a léleknek s amely a bűntudattól fakadva, a „könnyes bánat” erejével még az üdvözüléshez is közelebb visz. Az egyéni megpróbáltatás transcendens töltést nyer a nagy Szendvedés árnyékában s érdemszerzővé válik a keresztfényében.

E kor alkotta meg a szenvedés teológiáját²⁹ és a passiómisztikát. E kor emelte jelképpé a könnyet, amelynek hullása szinkronban van a krisztusi vér hullásával, az égi harmat hullásával, azaz a kegyelem áradását is elindíthatta. A könny ezzel kegyelemhordozó jelképpé is vált. Élt is vele a középkor, nem átváltozva összekötni a szent haszon fogalmával, sőt tudatosítván is ezt a hívekben, amiképpen ezt a XIV. századi sarnen-i imádság idézett bevezető sorai egyértelműen tanúsítják. (Lásd

²⁶ Wackernagel, W., 605.

²⁷ Nyelvméltár IX-X. 23.

²⁸ Nyelvméltár IX-X. 24.

²⁹ Auer, Leidenstheologie...

25. jp-26. jp.-t³⁰). Németajkú honfitársaink ma is Nützliches Gebet-nek mondják Passió-imádságaikat, mint amiképpen a mi kódexeinkben is valde vtilis – nagyon hasznos – megjelenés szerepel ilyen oracio-k, vagy ymatsag-ok mellett, ami a népi gyakorlatban is a hasznos ima elnevezésben él tovább, pl.: a Peer-kódexben (1526).³¹

A korabeli szent irodalomban számtalan ilyen és hasonló, érzelmeket megcélzó, könnyeket indító, kegyes hasznot kilátásba helyező szövegfordulatok találunk. Nem pusztán a „tűz és a lángszívű” olaszok emlékeiben tűnnek föl, – akiknél az őszinte együttérzésnek-sírásnak feltétele a belső hév: „...E fuoco e fiamba stia nel nostro core...”³² / És tűz és láng legyen a mi szívünkben / annál is inkább, mivel úgy vélik, hogy „... è crudele e spietoso ki non si move a gran dolore...”³³ / Bizony kegyetlen és könyörület nélküli az, aki nem rendül meg a nagy fájdalomtól. / Föltűnnek e jelenség általános voltából eredően, Európa más népeinél is, akik részt vettek a kollektív gyászban és elfogadták a könny oldó-tisztító erejét akár a kereszt látványa, akár az anyai fájdalom mértéke, vagy a mea culpa-tudat váltotta is azt ki a lelkükből. A korabeli szövegek tanúsága szerint a fiát sirató Mária alakja ragadta meg leginkább a képzeletet és segítette a Mária-siralom műfaj gyors kivirágzását. Ennek magyarázata: a kereszt alatt vergődő Istenanya „siram”-ja jobban megmozgatta a lelkeket, mint a némán szenvedő Krisztusé. Magyarázata lehet a már említett törekvés is, amely a krisztusi szenvedés emberi megnyilvánulásait Márián át közvetíti, közvetítve az anya gyötrődésén keresztül a fiú kínja-it. Erre utal az idézett történeti Mária-siralom refrénje: „Eő Fáidalmi en szévemben, vannak mint egy szép tükörben”. (L...jp.)

S most nézzünk néhány példát e szenvedésorientáltságú kor könnykultuszát idéző emlékeiből, valójában a sebzett testet és a sebzett lelket megjelenítő költői fordulatokból, amelyek a népi imádságainkban a „térdig vérben, könyökig könnyben” állandósult formában töltik be a jelképi szerepet. Így pl. egy nagyon archaikus moldvai szövegben: „...Égen menen ed madar, / Nem madar, szárnyas angyal, / Szárnya alatt kenetet visz Krisztusnak. / Térdig viérbe könökig künübe...”³⁴ És Somogyból: „Kelet felől tekint a Nap / Ott látta az ő szent fiát / Térdig vérbe, könyékig könnybe...”³⁵ vagy a Felvidékről: „...Tövis korona a fejébe, / vas fogakkal lenyomtatva. / térdig vérben járásáért, / könyökig köny hulatásáért...”³⁶ (Betűhíven közölve, mert levélben érkezett.)

S most külszói történeti emlékekből mutatok be néhányat a könny kiemelt szerepének az érzékeltetésére, függetlenül attól, hogy Mária anyai fájdalmának vagy a szenvedéssel való azonosulásnak jeleként látatja a költő. Először a magis ad lacrimas szellemiségét elindító-fenntartó Umbriából, illetve Itáliából idézek a kutatásunk szempontjából korainak tekintett XIII. századból. Ez időben nem sok-

³⁰ Lásd 25, 26. jp.-t.

³¹ Nyelveléktár II. 84.

³² Liuzzi, 48.

³³ Liuzzi, 51.

³⁴ Erdélyi, 1976, 1978, 1999. 481.

³⁵ Erdélyi, 1976, 1978, 1999. 238.

³⁶ Erdélyi, 1976, 1978, 1999. 468.

kal Szent Ferenc halála után (1226) már a harmincas évek elején lábra kapott az Alleluja-mozgalom, Giovanni da Vicenzával az élén, majd alig két évtizeddel utána a flagellánsoké Raniero Fasani vezetésével. Elhallgattak a hangszerek, elhalt a szerelmi líra. Mezítlábas, elgyötört, szenvedéstől megittasult tömeg vezekelő gyászos éneke hangzott föl és még a "legszárazabb szeműek" sem tudták visszatartani a könnyüket. Perugiában, ahogy a krónikás, Bartolomeo Scriba, följegyzí, az emberek a városon végigmenve meztelenül korbácsolták magukat, kicsinyje nagyja egyaránt..."³⁷

„Ore plangamo de lu Siniore, / De Jesu Christo lu Redemptore, / Con alta voce per grande amore, / Piculi et grandi, tutti, per core..."³⁸ indítja sorait egy Mária-siralom az Abruzzókból V. Celestin pápa (1294-1296) tulajdonában lévő kódexből. (Sirassuk a mi Urunkat, megváltó Jézus Krisztusunkat, fennszóval, iránta való szeretetből, kicsinyek és nagyok, mindnyájan igaz szívből.)

„De la crudel morte di Cristo / on' hom pianga amaramente... Molt' era trista sancta Maria, / Quando 'l suo filglio en croce vedea; / cum gran dolore forte piangeva / dicendo: „Trista, lassa, dolente!”³⁹ olvashatjuk a híres XIII. század végi Cortonai Énekgyűjteményből – Laudario di Cortona. (Jézus kegyetlen halálát az ember keservesen megsiratja... Nagyon szomorú volt Szűz Mária, amikor a kereszten látta, nagy fájdalmában hevesen sírt, mondván: „Oh én szomorú, szerencsétlen, gyászbaborult (anya)...”)

„Planciti cum Maria / gente piatosa, / Quale è sconsolata: / Trovòse abbandonata / et sola cum Zoane in compagnia. / Et planciti con lei lo so dolce fiolo / El quale e sulla croxe conficcato..."⁴⁰ az 1281-es bolognai Regolyűjteményből. „Sírjatok Máriával könnyöretes szívű emberek, aki vigasztalhatatlan, teljesen elhagyatott, csak János maradt vele. Sirassátok vele együtt drága fiacskáját, akit a keresztre szögezték...”

Még mindig a mediterrán vidékről egy XIII. századi óprovanszi Mária-siralom Pietà-jelenetéből: „...Dementre que aisso dizia, / Totz les membres quel filhs avia / Li baizava senes paazar / E non cessava de plorar. / En lagremas fondia trestota: ..."⁴¹ Míg ezeket mondogatta, fia végtagjait szünet nélkül csókolgatta, sírását sem hagyta abba, szomorúságát könnyekbe oldotta...”

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a szenvedésfolyamba beárad Jézus fiúi gyötrelme is, amelyet édesanyja fájdalomla váltott ki belőle. Egy XIV. századi francia epikus passió így fejezi ezt ki: „...Un autre tourment trop cruel / Soufroit Jhesucrist pour sa mere. / La douleur li estoit amere / Quelle sentoit..."⁴² (Egy másféle nagyon is kegyetlen gyötrellem kínoztá Jézust az édesanyja miatt. Keserű volt a fájdalom, amelyet érzett...)

³⁷ Liuzzi, 15.

³⁸ Ugolini, 42.

³⁹ Liuzzi, 355-357.

⁴⁰ Ferraro, 41.

⁴¹ Muschacke, 29.

⁴² Frank, 48.

Ez időben nem kellett túlfűtött mediterrán népnek lenni ahhoz, hogy Mária siralmi máshol is fölcsendüljenek és könnyekre indítsanak.

„Awe der iemerleichen clag, / die ich muter eine trag / von dez totez wanne / weinen waz mir unbechant, / sit ich muter waz genant, / und doch mannes anne: / nu ist ze beinen mir geschehen, / seit ich deinen tot muz sehen. / aube der laiden merre! / wainen, clagen muz ich han, / sam der freude ni gewan, / von meinez hertzzen swerre. / aube tot, / diseu not / maht du mir wol enden, / wilt du von dir / her zu mir / deinnen poten senden...”⁴³ (Jegyzetben: wanne: wane, beinen: weinen...) olvassuk egy ó-felnémet XIII. századvégi Mária-siralom kezdősorait a Baden melletti Lichtentalból. Itt is fölviannak G. de Breteuil 12. század végi híres sequentiájának kezdősorai: Planctus ante nescia / planctu lassor anxia / crucior dolore...

(A szöveg fordítása:

Oh jaj, keserves siralom,
amelyet én anya egyedül viseltem a halál miatt,
A sírás ismeretlen volt számomra,
amióta anyának neveznek,
jöllehet férfit nem ismertem:
most aztán a siralom jutott nekem,
amióta a halálotat kell nézmem.
Jaj, a sok szenvedés!
Sírás, panaszolkodás jut nekem osztályrészü, az örömet soha nem értem meg,
az én bánatos szívem miatt.
Oh jaj halál
Ez a nyomorúság
a véretem fogja okozni,
küld el már hozzám
a te (vígasztaló) követedet...

Az ó-felnémet szöveggel egyidős Ómagyar Máriasiralmunkat: „Volék siroilm tudotlon. / Siroilmol sepedik, / Buol oszuk, epedek...”⁴⁴ szintén a Planctus ihletete. Ez egyedülállóan szép költői mű, amely Wechsslernél a VIII. latin sequentiaként szerepel⁴⁵, Európa-szerte hatott. Az irodalomtörténészek kiemelten foglalkoznak vele. Műfaji szempontból különösen Schönbach⁴⁶ tartja alapműnek, s hasonlóan a drámatörténész Monehoz⁴⁷, teljes, 112 soros terjedelmében leközi. Sajnálatosan a magyar átköltés 37 soros s 54 sort rögzít a latinból, egymástól távol eső oldalon.⁴⁸

⁴³ Mone I. 31-32.

⁴⁴ Klaniczay, 58.

⁴⁵ Wechsler, 16.

⁴⁶ Schönbach, 6-9.

⁴⁷ Mone, II., 362-366.

⁴⁸ Pais, 127-131.

A cambridge-i egyetem egyik XV. századi kéziratában: *An Appeal to all Mothers* c. siralomban Mária így kérleli az embereket: „...Wepe with me, both men and wyfe, My childe is youres and lovys you wele. If your childe had lost his life / you wolde wepe at every mele; But for my son wepe you newer a del.”⁴⁹ (Sírjatok velem együtt férfiak és nők/asszonyok. Az én gyerekem a tiétek is és szeret titeket nagyon. Ha a ti gyermeketek vesztette volna el az életét, állandóan siratnátok; De az én fiamat egyáltalán nem siratjátok.)

A késő középkornak ezt a könnyekre hangoltságát századok váltásai sem tudták kiiktatni a közösségi reflexekből. Gyűjtőmunkám során mind magyar, mind nemzetiségi területen vagy külsországban gyakran találkoztam a szenvedés sorjáztatása kiváltotta megindulással, amely sok esetben szipogást, könnyeket majd heves sírást váltott ki. Nincs is ezen mit csodálkozni. Századokon át járta át a könnyek misztikus ereje Európát: „Virgo plorans filium / ductum ad supplicium: / „Dic o rex humilium, / fili quid fecisti?...” idézi Jacopone da Todi szellemét még a XV. században is egy latin Mária-siralom 1440-ből Karlsruhéból: *Planctus Mariae virginis ad filium in cruce pendentem*⁵⁰, címmel. (A Szűz siratja fiát, akit kínhalálra vittek: „Mondd, ó alázatosak királya, fiam, mit követtél el?...” Boldogságos Szűz Mária siralma kereszten függő fiához.)

Ennyi száz év alatt beépülhetett a kollektív tudatba a gyászélmény s kialakíthatta a maga adott helyzethez, adott szöveghez köthető feltételes reflexeit. Palócföldi idős férfi adatközlőm szép passió-imádságát alig tudta elmondani. Bizonyos szövegrésznél mindig elfogta a sírás. Hiába igyekezett erőt venni magán, többszöri újrakezdés után is csak szótorzulatokra volt képes. Ehhez hasonló síró-rívó imaelmondás nyomán annyi száz évvel az érintett kor után, azaz a 20. század végén, képet alkothatunk a középkori ún. lángoló vallásosságról, amelynek fénye ereje napjainkig is elhat és a lélek rejtekes zugaiba bevilágít.

A szenvedéssel való azonosulás és az igaz „könnyes” bánat szakrális jelképévé vált könny, amint láttuk, a középkor szent költészetében, a Máriasisiralom-műfajban nyert fokozott jelentőséget éppen a jézusi szenvedést is tükröztető, tehát kettős funkciót betöltő szerepe miatt: az anya szenvedésén keresztül érzékelteti a Fiú szenvedését. S ez a tény is beillik a későközépkori Mária-központú szemléletbe, a Krisztus-partnerség a szenvedésben fölfogásba. Ennek magyarázata egyrészt, mint kezdetben említettük, Krisztus istenemberségének tényében, másrészt Mária üdv-történeti szerepében található. Az Istenember Jézus kettős természetéből eredő lehetőséget a szent költészet jól kihasználja, amikor az érzelmeket előtérbe helyező korban az anya fájdalomában jelenítette meg a krisztusi szenvedés mértékét. E törekvésben teremtette meg a könnyek kultuszát. Nem öncélúan, hanem a szakralitás világába átlendítő, misztikus katartikus erőket mozgó, tehát az üdvözülést is elősegítő képességével a kor mottója lehetne Jézus szava „... a kenywrywletes kenyw hullatasal kernywl thekenthwen monda...”

⁴⁹ Brown, 15.

⁵⁰ Mone, I. 42.

Eleddig erről szoltunk, most a középkori Mária-központúság másik lehetséges motivációját, Mária üdvtörténeti szerepét venném szemügyre, lehet, hogy kissé egyéni megközelítéssel, amelyet kétségkívül befolyásol a népi teológia és vallásos gondolkodásmód ismerete.

Az egyház ismert tudatosságát feltételezve Mária, az anya szenvedéspartnerége s az érthető érzelmi fölfokozottság önmagában még nem magyarázhatja Máriának a szent lírában is megmutatkozó középponti helyzetét. Ehhez súlyosabb indok kellett, inkább már tény, melyre lehet alapozni elméletet s amelyen állva lehet magyarázni elméletet. Ilyen tény Mária üdvtörténeti szerepe, vagyis részes volta a megváltásban. Szűz Máriát Isten különös szeretete rendelte Isten anyjává s ezzel az Üdvtörténeti részesévé is tette. Mária Jézus megváltó küldetésében tudatosan vett részt s benne mindvégig hitt. Bizonyosága a Gábiel-jelenet – annuntiatio – során az Ige elfogadása, a szolgálat vállalása: „Íme az Úr szolgáló lánya, legyen nekem a te igéd szerint.” Az odaadó igen-re, aztán égi fényvel áradnak a Magnificat sorai a Visitatio ujjongásában: „...íme mostantól fogva boldognak hirdet engem minden nemzedék. Mert nagy dolgot cselekedett nekem a Hatalmas...”⁵¹ Mária megértette a hívást, elfogadta sorsát. Ezt jelenti részvétele Jézus nyilvános szereplése kezdetén, első isteni megnyilatkozásán, a Kánai menyegzőn. Az itt lezajlott szimbolikus történések értelmében az emberek bor nélkül maradtak. A bor a biblikus jelképrendszerben az örömet jelenti. A víznek borrá változtatása meg az eljövendő üdvözítő javak bőségét, amiképpen Mária üdvtörténeti szerepét boncolgató olasz kutató megállapítja: „...La trasmutazione dell’ acqua in vino è figura dell’ abbondanza dei futuri beni salvifici, del trapasso dall’ economia giudaica simboleggiata nell’ acqua, a quella cristiana, il cui segno é il vino dell’ Eucarestia...”⁵² (A víznek borrá változtatása az eljövendő üdvözítő javak bőségét jelenti, az átmenetet a judeai, víz jelképezte gazdasági rendből, az Eucharisztia bora jelképezte keresztény gazdasági rendbe).

Mária aktív részese a menyegzőnek, ő veszi észre, hogy fogytán a bor. Az emberek testi-lelki szükséglete iránti érzéke már itt megmutatkozik. Nem is hagyja szó nélkül. Jézus úgy véli avatatlanul teszi azt, mert ahogy mondja: „...még nem jött el az én óráim. Mária jobban tudja, hogy már eljött, mert utasítja a szolgákat, hogy: «amit nektek mond, azt cselekedjétek!»⁵³ A Kánai menyegző csodatétele Jézus istenségének első bizonyosága: epifánia. Mária részese e jelenetnek. Ugyanúgy részt vesz Jézus haláláldozatában és végigszenvedi azt. Különös költői technikával örökíti meg a Golgota-drámát, az együtt-szenvedés tényét mélyen magába építő népi hagyomány: „...Íme vala véle Mária, / Aranyfának ága, / Holtaknak bársonya, / Szűzeknek virága...”⁵⁴ A halódó Krisztus Máriára testálja Jánost, a szeretett tanítványt. E gesztussal valójában az immár megváltott emberiséget helyezi Mária anyai védelmébe. S fölsejlik Mária a már említett jelképiségben: Mater Ecclesiae – és advocata: a bűnösök szószólója, a népi fölfogás szerint a bünte-

⁵¹ Káldy, 131-132. (Lukács 1:48-50.)

⁵² L. R. 150.

⁵³ Káldy, 214. (János, 2:4-5)

⁵⁴ Erdélyi, 1976, 1978, 1999, 461.

tés lealkudója. E gondolatot Krisztus magyarázatával kódexeink így közvetítik: „...Én édességes anyám, ez Jánost kit én neked ajánlék, példázza mind ez világbéli embereket, Mert ezek kikért én im ma meghalok, ezek mind a te fiaid és mikort az én mennyei atyám ő igazsága szerint a bűnösök ellen hertelenkedendik akarván őket elveszteni, Te ugy miképpen kegyes anyjuk anyai ölelettel hozzád szoréhad és atyám haragjának ellene fiaidért magadat vessed, hogy ez én haláloznak érdeme ő bennük hiába ne legyen...”⁵⁵

Jézus megóvja Máriát a földi lényre váró enyészettől s a mennybe viteti. A megváltás közös művének betetőzéseként, jobbjára ülteti s az égiek királynőjévé emelve, az örök dicsőségben részeselteti.

Mindezek fölvetetik a kérdést, hogy a középkori szent költészet Mária-központúságának és szinte mértéktelen Mária-szeretetének, a passió-epika alanyiség-váltásának, az anyai szenvedést tükröztető szerepének magyarázatát nem támasztja-e alá dogmatikai indíték, Mária társmegváltói mivolta. Mária részese a megváltó-engesztelő keresztáldozatnak. E gondolatot bennünk a szent költészet vizsgálata veti fel. Másokban is fölmerülhetett. Tudjuk, van olyan törekvés, amely Mária társmegváltói titulusának dogmába foglalását kérte éppen attól a XII. Piustól, aki Mária mennybevitelét nyilvánította dogmává. A Szentszék nem járult hozzá, mert az egyház tanításával ellentétesnek és elfogadhatatlannak ítéli a törekvést. Ezzel nem csökkentette Mária üdvtörténeti elhivatottságának jelentőségét Jézus szülőjeként, így az Anyaszentegyház s tagjai anyjaként, kegyelemközvetítőként⁵⁶. Összegezve: nem pusztán a túlfűtött vallási érzelem számlájára írhatóak a Mária-siralmak indirekt passiói, a fiúi szenvedés anyai visszhangjai. Az anya átélte fájdalom intenzitására maga Jézus is utal: „...És az én szizességös szép anyám, Mária, ki engemet szült vala, az anyám keserűségös szivének szakadásával sír vala én rajtam, És mondhatatlan keserűségös könnyet hullat vala én rajtam, mikoron e nagy keserűségös szidalmas kénokban lát vala engemet...”⁵⁷

S hogy milyenek voltak ezek a „nagy keserűségös szidalmas kínok”, azt is megtudjuk, többek között a XVI. század eleji Weszprémi-kódexből, miközben Krisztus kínjáról is fogalmat alkothatunk: „...Mert soha nem volt ez világon olyan nagy kén, melyet a Krisztus szenved: olyan keserűség, melyet a Szűz Mária látta az ő fiának halálán: mert soha embernek nyelve meg nem mondhatja minemű szomorúsággal sebhettetik vala az anyának ő szíve az ő egyetlen egy fiának ő kénján és halálán...”⁵⁸

Temesvári Pelbárt e gondolatot így fejezi ki: „...Quis existimari poterit quanta tristitia et dolore vulnerebatur cor maternum super unici... filii passione...”⁵⁹ (Ki tudná fölmérni milyen nagy szomorúság és fájdalom sebezte meg Mária anyai szívét egyetlen fiának szenvedése láttán...)

⁵⁵ Nyelvelmléktár II., 118.

⁵⁶ Cs. Varga, 113-115.

⁵⁷ Nyelvelmléktár III. 6.

⁵⁸ Nyelvelmléktár II., 2.

⁵⁹ Varga, 19.

A Fiú és az Anya egymást fölerősítő fájdmáról így szólnak eleink: (pl. a Winkler-kódexben) „...Azért jól eszünkbe vegyük mennyi nagy keserőséggel vala teljes az angyaloknak asszonya és az dicsőségnek királya ki függ vala a magas akasztófán. Mert nemcsak ötet nehezíti vala az ő kénjának gyötrelme de még az ő szülőjének is keserősége öregíti vala ő kénját. Azért a fiúnak kénja vala az anyjának keserősége És az anyának keserősége vala a fiúnak kénja...”⁶⁰ Mária az Úristenhez is fohászkodik, mondván: „...kérlek vedd el az anyát a fiával. Ne szenvedjed Uram meghalni a fiát anyja nélkül, Hogy kiknek egy volt mindenkoron ez világba életök, ezenképpen legyön halálok is mindkettőnek egy.”⁶¹

Mária szerepkörébe nincs beleírva kereszt alatti halála, bár a fiával való együtt-halás vágyának többször hangot ad, pl. a 16. század eleji Nagyszombati-kódexben: „...Jaj, jaj énnéköm megkeserődött anyának, ki nagy keserű kénban függvén mostan tégedet látlak, és nézlek, O egyetlen egy szívem lelköm, O én életömnek egy vigassága, Kérlek azon szerető szülöttem, vedd el veled a te keserves anyádat, vigy el veled szerető szülöttem. ...Mert igön kívánnám veled megholtom, mert továbbá nálad nélkül nem élhetök...”⁶² Az együttthalás vágyát Bonaventura így fejezi ki: „...fiunt presente matre sua moestissima: cuius compassio multum augmentat filii passionem, et contrario. Ipsa cum filio pendeat in cruce, et potius elegit mori cum ipso, quam amplius vivere...”⁶³ (Jelen volt az ő nagyon szomorú édesanyja: az ő halálvágya nagyon megnövelte fia szenvedését, és viszont. Ő fiával együtt függött a kereszten és inkább kívánt vele meghalni, mint nélküle továbbélni.)

S most néhány példával azt mutatom be, hogyan él az együttthalás vágya a középkori szent költészetet megjelenítő népi imádságok bizonyos motívumaiban. Sajátságos módon a Palócföld őrizte meg gazdag változataiban az együtszenvedés-, halás vágyát, de találtunk a Dunántúlon is ily emléket:

„...Midőn sirattya Mária az ő szent fiát (már sírva mondja)
Fiam, fiam, fényes Jézusom
Halnék halálodé, ha halhatnék...”⁶⁴

A Nógrád megyei Órhalomról:

„...Mondja neki anyja, Mária:
Jaj fiam, fiam, mit tettél?
Hogy olyan nagy kint szenvedtél?
Szenvednék érted, ha szenvedhetnék,
Halnék érted, ha halhatnék...”⁶⁵

⁶⁰ Nyelveléktár II., 119.

⁶¹ Nyelveléktár II., 115.

⁶² Nyelveléktár III., 46.

⁶³ Varga 65-66.

⁶⁴ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 551.

⁶⁵ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 549.

És Rimócról:

„...Oda megy a Boldogságos Szűz
Letérbetyül előtte,
Oh fiam, fiam fínyes csillagom,
Meghalnék érted héccer ha lehetne,
De lehetetlen az anyának a fiáé
Héccer meghalni...”⁶⁶

És Jézus elutasítása így hangzik a népi továbbélésben, pl.

„...Oh asszonyi állat, ne szánd, ne bánd az én öt mélységes
sebemnek kinyílását
Piros véremnek földbe menését
Mer' ha te én érettem meghalsz,
Minden édesanya szülötte gyermekér meg kell halni...”⁶⁷

Vagy a Nógrád megyei Magyargécről:

„...Jaj fiam, szent fiam, szerelmes szent fiam,
Szánom és bánom a te keserves kínodat.”
„Jaj anyám, anyám, ne szánd, ne bánd az én keserves kínomat!
Mer' ha te érettem meghalsz, minden anyának meg kell halni
a maga gyermekeié’...”⁶⁸

Sorolhatnám még tovább az együttalás, -szenvedés vágyának népi megfogalmazását, amely nem egyszer eufemisztikusan a „szánom és bánom” formában jelentkezik, de valós tartalma Krisztus válaszából egyértelműen kiderül. S kiderül az elutasítás megmásíthatatlan ténye is, amiképpen egy kapuvári imában látjuk:

„...Mer' Jézus Krisztust megfogták,
Küoszlophoz megkötözték,
Arra mene Szent Mária, és mondá:
Fiam, fiam, szerelmes szent fiam!
És az anya nem tud a Fiúér meghalni...”⁶⁹

Kódexeinkből megtudjuk, hogy Jézus tisztában volt Mária szenvedése mértékével és helyzetével, gondoskodni kívánt róla, amiképpen a Commendatio-jelenetből erre több példát kapunk. Hozzám talán legközelebb egy pest-megyei, sülysápi imádság megfogalmazása áll, amelyben az „ezer sebek”-ből vérző Jézus ezt mondja:

---

⁶⁶ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 553.

⁶⁷ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 557.

⁶⁸ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 560.

⁶⁹ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 561.

„...János, kedves tanítványom!
Az én édesanyámra legyen gondod!
Kezínél fogva messze vezesd el a keresztfától
Ne lássa hogy mit szenvedek!...”

S a természet gyászaként ugyanott:

„...A magas fák lehajlottak
Kősziklák meghasadtak
Madarak éneklésüket felejtették
Nap, Hold, csillag elsötétedett...”⁷⁰

Sem az Úristen, sem Krisztus nem fogadhatja el Mária halálkérelmét, mert Jézus maga vállalta a megváltó haláláldozatot. Mária az anya, az életet jeleníti meg, akire Jézus Jánost és mint láttuk a megváltott emberiséget bízta. Ő a Krisztusban megjelenő anyaegyház, Mater Ecclesia, s az egyház anyja is: Mater Ecclesiae, benne a hívek közösségéé, mint főntebb utaltunk rá. Halálvágya ezért nem teljesülhetett. Élnie kellett még ha Jézus halálának árnyékában is állt s vele együtt kétszeresen szenvedett. Szerveniednie kellett. Mikor Mária Gábrieltől vette az Úr szavát és elfogadta akaratát, vállalta sorsát. Vállalta az egyúttsszenvedést, ezzel részesedést a jézusi életműben, következményesen a Krisztuséhoz hasonló központi szerepet a megváltó halált megjelenítő passió-költészetben. S ez természetes és jogos, hogy a hívő tudatosítsa az anyai szenvedés nagyságát s gyakorta emlékezzék meg róla, de ezt sajtáságos módon Jézustól is elvárja, Jézustól e szenvedés okozójától. Ha nem így volna, nem olvashatnánk a Nagyszombati-kódexben: „...Uram, Jézus, emléközzél meg a te szüöldnek minden keserűségéről és epeségéről, kiket a keresztfá alatt állván ő kegyes anyai szívében nagy buzgóságos keserűséggel szenvedte te érötted...szíve megszakadván...”⁷¹

Jézus tisztában volt Mária szenvedésének mértékével, mindamellott sajtáságos módon, mintegy természetesnek veszi, hogy Mária vele együtt szenved – s ez is valamiképpen Mária üdvtörténeti szerepére utal – s megindokolja, miért utasítja el Mária kérelmét, hogy vele együtt haljon meg: „...ez te kérésödöt nem illik, hogy én meghallgassam, mert ennek nagy sok okai vannak. Első, hogy ez nem alkalmas volna hogy én az te lelketet Lymbosra az nagy setétségre bocsátanám. Másod, hogy nem illenek, hogy te én velem ne keseregnél egyenlőképpen ki velem vigadtál, és az én feltámadásomnak utána és mikoron leszek az én szent atyámnak jobbján, egyenlőképpen vallom veled én édes szüöldm az én szent atyámnak dicsőséget, azért szerető szüöldm nem dicseködhentém én azzal az én szent atyámnak előtte, hogy te én velem egyetemben szenvedtél volna emberi nemzetnek megváltásában, azért nem alkalmas szerető szüöldm, hogy mikort az fiú szenved az anya is ne szenvedne És hol az fiú vigad az anya is ne vigadna...”⁷²

⁷⁰ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 563.

⁷¹ Nyelvenléktár III., 43.

⁷² Nyelvenléktár IX-X., 72.

E nagyon figyelemreméltó indokolásban sok minden visszahangzik az írásunk során elmondottakra s mögöttes teológiai tartalmakra. Az isteniyai méltóságra kiválasztott Mária mentes az eredendő bűntől és büntelen: életében bűnt nem követett el, miért jutna ő a Lymbus sötétségére? Az Istenanyaság a jézusi sorsváltással teljeseedik ki s jut a társmegváltói magasságokra, amiképpen Jézus szavaiól egyértelműen kiderül mindenki számára világos megfogalmazásban: „...nem dicsekedhetném én azzal az én szent atyámnak előtte hogy te én velem egyetemben szenvedtél volna emberi nemzetnek megváltásában...” Aligha írhatta volna le, adhatta volna Krisztus szájába e szavakat, ha nem háttérelné valamiféle teológiai szemlélet, abból eredő közfelfogás, amely megfogalmazódik a szent irodalomban és késő századok múltán is megjelenik annak folklorizált műfajaiban, így pl. a népi imádságokban. Ezekben azt látjuk, hogy a vir dolorum és a mater dolorosa alakja állandóan egybeolvad, villódzva vetíti a képi váltást. Ugyanabban a szöveggörnyezetben, ugyanazokkal a gyászjegyekkel s stiláris formákkal hol Mária jelenik meg, hol Jézus. Mindezen képsorokban hol az egyik van előtérben, hol a másik. Mintha egy díszes-ékes ikonban csak az alakot változtatnánk és tennénk a kép közepébe. Az egykori valóságmásá népi költésnek szerencsére két olyan középkori eredetű imádságával rendelkezünk Moldva legarchaikusabb közösségéből, Szabófalvából, mely szövegek Krisztus idézett szavainak költői megfogalmazásai. Mindezek példázatára először az Én Uram Teremtőm... kezdetű imádságot közlöm, mivel ezt kaptam először Andrásfalvy Bertalantól még 1974-ben az első Hegyet hágék, lőtöt lépék kötet megjelenése után. E kötet egyik moldvai imádságában vélte felfedezni nevezett szöveg változatát, amelyhez Szabófalván jutott 1964. december 30-án. Az imádságot az azóta megjelent Hegyet hágék... kiadványokban⁷³ a mater dolorosa verbális ikonjaként eléggé nem hangsúlyozható értéktudattal tettem közzé. A dallamlejegyzést ez alkalommal nem közlöm, mivel a szöveg tartalmi elemei a döntő fontosságúak. Ugyanígy a „Sengitenék menyországbo...” kezdetű imádságnál is e szempont vezérelt.

Én Uram, Teremtőm,⁷⁴
 Mukor inglem, Teremtőm,
 Szent lelkedvel szeretél,
 (e) Szent viéredvel megváltál. *(megváltottál)*
 Fogód(ž)j hozzánk, Isztenem,
 Fogódj hozzánk, Urisztenem.
 (E) Fekszem ez ádzsamba,
 (E) Koporszumba' büntetten.
 Ad(ž)j három andzsalt e fé(j)emhez,
 Ad(ž)j három andzsalt fé(j)emhez,
 Edzs ürőzzön, edzs elisszon,
 Edzs elved(zs)e lelkemet

⁷³ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 686-691. Jelen szöveggép az 1999-es kiadás szerint.

⁷⁴ E szöveget nem elemzem. Motívumaival már volt dolgunk. Nyelvi anyaga tanulmányba kívánkozik – szomorú nyelvi tanulmányba. Leírása az 1999-es kiadás alapján.

(E) Krisztusz Urunknak a markában.
Megzsengítik a harangot,
Kidzsilének ez andzsalok, (variáció: kidzsilnek)
(E) Kihágúk a Kalavári hedzsre,
Látúk a dümülseket
Kivirágozva, kilevelezve
Szen(t)misze fel virágozva⁷⁵
(e) Futtatott arañbúl.
(m) Béléje Szűz Márije (beléüle?)
Székibe, sziljába,
(e) Könökig kilotába(n), (könnyben)
(e) Csiérdzsig viérbe.
Mié(r)t riul, Szentanyám?
Honne rivuk, Szent Fijam!
(E) Suf iduk levelet küldtek, (zsidók)
Ke szentpintekre felfonnak. (ke=román cã=hogy)
Rút nyálakval(e) töpdösznek,
Vaskestükvel(e) szabdasznak,
(A) Hajant húznak,
(e) Nagyon tsúfolkonnak.
Szent Fijam, elmenny e fekete földön
Ez Ádámnak a búnesz fijajihoz,
(e) Hirdeszd ki ezt e
Két-három igém-szúmat:
Ki el tudza mondani,
Elszüöljön(e), mind e Szűz,
(e) Ki el nem tudza mondani,
Mennyországnak e kapuján nem ura bémennyen.⁷⁶
(nem ura = nem bír)

Szabófalva (Moldva), 1964. december 30.

Anonyma. (A felvétel Lakatos Demeter otthonában készült.)

Felvette dallammal együtt kétszer: Kallós Zoltán, Kiss Attila, Andrásfalvy Bertalan és Andrásfalvy Pál.

Levélben kaptam Andrásfalvy Bertalantól 1974. október 24-én, aki mint a Hegyet hágék, lőtöt lépék...c. könyv (az 1974-es kiadás) 94. példájának énekelt variánsát küldte el a „szabófalvi imát”.

„Az emberi nemzetnek megváltásában” szenvedő vir dolorum Krisztus-ikont Pozsony Ferenc kolozsvári kollégámnak köszönhetem, aki 1991-ben találta meg –

⁷⁵ A szentmise Moldvában jelentheti magát a templomot is.

⁷⁶ Károly S. László megjegyzése a lejegyzés végén: „A zárójelbe tett hangzók csak az egyik zenei felvételen.”

gyűjtötte Szabófalván s jelentette meg Tánczos Vilmos neves gyűjteményében: Sengitének mennyországbo... kezdettel⁷⁷. Tőlük én is átvettem – hozzájárulásukkal – s a legújabb Hegyet hágék kötetben a teljesség kedvéért kihoztam⁷⁸. Megjegyzendő, hogy mindkét imádság énekelt szöveg, amely a középkori carmen sive oratio de passione... megnevezés⁷⁹ háttérrel gyakorlatára utal. Ezen passióköltészet népi származékainak tekinthető archaikus imádságok közül több is őrzi az egykori énekelttség tényét mind itt a Kárpát-medencében, mind pedig a ferences költészet eredő helyén Itáliában, mi több az olaszországi albánok körében is. Mindezekről saját gyűjtéseim első kézből vallanak, ismételten bizonyítva archaikus műfajaink sokat emlegetett informatív-dokumentatív értékét.

Sengitének mennyországbo,
sengitének mennyországbo,
kidzsülének ez andzsakok,
kihallgaták e szentmiszét,
Kimenének e Kálvári hedre.
uljan szip dzsümölcsvel fa leveledzik,
arandzs virvel felvirágozvo,
Krisztusz urunkval megdzsümülseze.
elmenének e Krisztusz házához,
Krisztusz háze arangyas!
Krisztusz bémemen e Gicimán kertyibe,
leüle z aranszékibe,
szent kezeivel felfogvo,
szent hajá leereszve
uljan szumurudottand ész megszírva!
Eltalále Szent Szíp Szűzmárija.
Métt ülsz uljan szumurodottan, szent fijam?
Hodne üljek-e Szentanyám?
Súf jiduk nagypinteken nagy írást küldinek,
Ingemet nadzsond akarnak súfalkadni!
Brátfát⁸⁰ keresztbe tedzs(ik),
vasz kironokval⁸¹ felszegezenek,
tüzesz osztorokvol ingemet osztorozzonak,
tüzesz kestyükvel az én testemet szabdalják,
rút nyálakval töpdösszönök!

⁷⁷ Tánczos, 1995., 250-255.

⁷⁸ Erdélyi, 1999., 1057-1061.

⁷⁹ Wackernagel, Ph., I. 182.

⁸⁰ brátfá = fenyőfa, románul brad. Innét az átvétel.

⁸¹ kiron = hosszú vasszeg.

Menj el, Szent Anyám,
z Ádámnak a fioihoz,
vidd le ezt a két-három szút,
ki elmundzsa régvél e felkelisszinél,
ösztó lefekisszinél,
szüzzí válik mind e Szent Szűz!

Szabófalva (Moldva), 1991. Pozsony Ferenc gyűjtése.
Szeszku (Püisle) Ferencné Pers Mária, 1927.

Pozsony Ferenc jelölte a szövegben előforduló nyelvi archaizmusokat is. Én ezektől eltekintettem, hisz egy-egy szó képi eltéréseiből még érthető a jelentése. Az északi csángóság erősen hagyományőrző közössége Szabófalva. Innét van az Én Uram Teremtőm... kezdetű imádság is, amely ennek a hasonlóan történeti értékű, nyelvi archaizmusokkal ékes szövegnek a párja. A kettő között a különbség a megjelenített személy. Ez imában a fájdalmak férfiát – vir dolorum – látjuk, míg a másik szabófalvi imában a fájdalmas anya – mater dolorosa – alakját mutatja be a szent hagyomány: „Könökig kilotába(n), / Csiérdzsig viérbe” (kilota=könny).

E két önmagáért is beszélő példa is elég volna Mária szenvedéspartnerségének áhitatörténeti, tudati, illetve az ezt kivetítő költői bizonyítására. Mindamellett a rendelkezésemre álló bőséges anyagból hozok még néhány „megváltás”-partnerség fölfogására utaló szövegrészt.

Sajátságos módon keveredik a kép az egyik bukovinai-hadikfalvi imádságban a „Nagy itilet” – Nagy végső dolog nagy itilet megnevezésű imafüzérben, amelyben amint látni fogjuk, egymásba olvad a mater- és a filius-kép:

„Hol imádkozik a *mi Urunk Jézus Krisztus?*
Szent szerelmes kertyibe,
Szent szerelmes székibe,
Térgyig vérbe, könnyökig könnyűbe,
Haja leeresztve, könnyű a kezébe,
Könnyes szemekkel olvas belőle,
Arra menyen Szent Péter és Szent Pál apostol,
Kérdik tőle: – *Miért sírsz Szűz Anyám, Mária?*
Oh, hogyne sírnék, hogyne sírnék
Teljes harmadnapja mióta szent fiamat elvesztettem...”⁸²

Egy másik bukovinai, andrásfalvi imádságban egyértelműen Krisztus a fájdalom hordozója:

„...Hol ül, hol ül Úrjézus?
Paradicsom kertyébe’,
Szent arany székibe’,
Szent fejét lehajtja,

---

⁸² Erdélyi 1976, 1978, 1999, 475.

Szent könyvét hullatya,
Odamene az Úr angyala, kérdi őtet:
Mér sír, mér sír, az Úrjézus?
Hogyne sírnék Úrangyala,
Büdös nyálvol töpdősnek...⁸³

Ugyancsak Krisztus egy moldvai-lészpedi imádságban:
„...Názáreti Jézus Krisztusom kijöve szent házábul,
Bémene szent kertyibe,
Leüle szent székibe,
Térgyig vérbe,
Könyökig könyübe,
Szent szeme sír, szent lelke örvend...⁸⁴

S most nézzünk egy másik hagyományörző vidékünkéről a Palócföldről egy-egy gyászjegyző Krisztus- illetve Máriaképet hozzátéve, hogy ezzel a motívummal az Alföldön éppen úgy találkoztunk, mint Somogyban vagy Zalában, nem beszélve számos székelyföldi előfordulásáról.

A jelenleg Szlovákiához tartozó északi palóc Barkó-vidék különösen értékes szövegemlékében Mária alakja rögzült:

„Ha kimegyek a kis ajtóm elébe,
Föltekintek a magas égre,
Ott látok egy kápolnát
Kivöl aranyos, belő' irgalmas
Abba van egy szent szék,
Azon ül Boldogságos Szűz Mária
Sírva és ríva...⁸⁵

Nógrád megyei palóc imádságban a szenvedő Jézust látjuk:

„...Kimegyek ajtóm elejibe,
Föltekintek magas mennybe,
Ott látok egy aranyos kápolnát,
Abba' látom Úrjézust,
Térgyig vérbe
Könyökig a könnyübe...⁸⁶

A népi gyakorlat és XVII. század végi rögzítés őrizte meg azt a kunszentmiklósi imádságot, amely Memorialis néven szerepel minden Hegyet hágek kötetben⁸⁷, s

---

⁸³ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 473.

⁸⁴ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 509.

⁸⁵ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 541.

⁸⁶ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 549.

⁸⁷ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 391-392.

amely nemcsak a néprajzosoknak, hanem az irodalmároknak és nyelvészeknek, pl. Pais Dezsőnek is különleges örömet szerzett.⁸⁸ Mintha tudatos műköltői alkotás volna, olyan mesteri módon kettős látomásképpen érzékelteti az anya – fiú szenvedésbeli összeforrottságát. A magas mennyben arany sík széken „üldöget” Szűz Mária a gyász halmozott képi jegyeivel. Miközben imádkozik meglátja fiát, amint a „magos keresztfan meg feszítették / piros vere ki csordulván...”⁸⁹

A szöveg összetevőiben azonosnak mondható gyászjegyjű motívumok az anya és a fiú szenvedésének stilizációi. A maguk verbális eszközeivel jelenítik meg azt a kódexeinkben is kifejezésre jutott fölfogást, amely Máriának – elfogadható, el nem fogadható teológiai indíték alapján – társmegváltói szerepet tulajdonít. Feltehetően ez is magyarázza a középkori Mária-tisztelet már-már extrém fokát s magyarázza tárgyalt műfajaink, a passió-epika és a Máriasisiralom-líra Mária központúságát, illetve a Krisztus-Mária alanyiség gyakori váltását, egybemosódását.

Az elmondottakat igazolni látszanak a középkori ének-ima óraskönyvek megkülönböztető jegyei, hol Jézus szenvedésére, hol Mária fájdalmára utaló megnevezései. Néhányat idézek Ph. Wackernagel kitűnő gyűjteményéből: *Planctus beatae virginis... De passione domini... Horae de passione domini nostri Iesu Christi... De dolore beatae virginis Mariae... Oratio de compassione beatae virginis... Horae canonicae salvatoris... De passione domini... De passione et vita domini nostri Iesu Christi...*⁹⁰ És még nem beszéltünk a különböző „*Horae de planctu beatae virginis*”-ekről, amelyek közül Mone megemlítette a XXII János pápa – 1334-ben halt meg – szerzését,⁹¹ vagy szólhatnánk a *Planctusok* soráról, kiemelve az ugyancsak Mone idézte: „*Planctus beatissimae virginis, dei genitricis Mariae*” megnevezésű siralmat⁹². Előtérbe állíthatnánk a különleges szépségű epikus passiókat, mind mind a szenvedés kettős arculatú megjelenítésének hol a Fiú, hol az Anya alanyiségának „*érdem*”-ével. A középkor e szemléletét kódexeink is híven közvetítik, amiképpen archaikus népi imádságaink mind napjainkig vallanak róla. Hadd utaljak még egyszer a két különösen értékes szabófalvi imádságra, amelyekben a Golgota-halál hol a *vir dolorum*⁹³, hol meg a *mater dolorosa*⁹⁴ gyászjegyjű alakján, szenvedésén keresztül tűnik elő a Koponyák hegyének magaslatáról, hirdetve a megváltó halál kettős vállalását, a szenvedésben való egyenlő osztottságát.

* * *

Már a kézirat leadása után az andocsi búcsún 2000 augusztus 12-13-án beszélgettem D. L.-né mucsonyi (Borsod megye) zarándokkal. Szó volt mind a krisztusi-máriai szenvedésről, és még a nehéz élete során kiállott saját szenvedéséről is. Sza-

⁸⁸ Pais, 364.

⁸⁹ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 391-392.

⁹⁰ Wackernagel, Ph. I. 136, 139, 140, 140, 161, 165, 167, 180.

⁹¹ Mone II., 361.

⁹² Mone II., 360.

⁹³ Tánzos, 1995. 250-255., Erdélyi 1999, 1057-1061.

⁹⁴ Erdélyi 1976, 1978, 1999, 686-691.

vai igazolni látszottak a népi költésben mutatkozó kettős alanyiságú gyászjegyű képet, amelynek történeti előzményei vannak. „...Erős hit kellett ahhoz és sok ima, éjszakai imádságok, kilencedek, böjtölések, hogy ezeket átéljem, hogy erőm legyen ahhoz, hogy kibírjam a szenvedést.

E. Zs.: Ki volt maga szerint a legnagyobb szenvedő?

D. L.-né: Hát a Szűzanya volt, meg az Úrjézus, mert ők voltak, ugye, tudjuk, hogy a Szűzanyának, mint társmegváltónak ott kellett végigszenvedni Jézust.

E. Zs.: Honnét vette ezt a kifejezést, hogy társmegváltó?

D. L.-né: Hát! Már hallottam szentbeszédekben is, hogy a Szűzanya igen. Ez így van, meg hát tudjuk, hogy a Szűzanya ugyanúgy átszenvedte a szenvedéseket, mint Jézus, mert ugye kísérte végig a keresztúton csak távolról, ahogy lehetett, de a szívében érezte végig, hogy az ő fia mennyire szenved. Csak egy reménye volt, hogy tudta ez a megváltásának díja lesz.

E. Zs.: Mikor kezdte ő ezt a társmegváltói szerepet? Maga szerint, hogy ha így beszéljük, hogy társmegváltói tevékenysége vagy szerepe van. Nem vagyok én pap, hogy szépen forgassam a szót. (Arra mondtam, hogy nehezen fogalmaztam meg, hogy a társmegváltás szerep vagy tevékenység vagy miképpen illethető?)

D. L.-né: Ahogy Jézus elment már a Gecemáni ker'be, úgy hallottam, hogy Gábrriel már tudni adta, hogy „Elkezdődik fiad szenvedése!” s akkor már elindult a Szűzanya keresni a fiát és akkor találkozott a menettel – és belekapcsolódott végig a goltgotai menetbe és már ott végigélte. Nem hagyta el a keresztnél, hogy – elmegyek, elszaladok, ott maradt végig Jézus mellett... elájult, fájdalmi vótak, ugye, ő is síratta az ő egyetlen fiát, mint más anya, ha látja, hogy halálán van és tudta is, hogy nagyon fog szenvedni meg minden, hát szóval én bízok abba és nagyon szeretem a fájdalmas Szűzanyát és Óhozzá szoktam imádkozni... Azért mert ő érti, ő a fájdalmas anya és legjobban érti az én fájdalmamat, amikor nekem is valami nagyon fáj. és akkor a fájdalmas anyát kell kérni a betegségben, a szenvedésben is a legtöbbször (a szenvedést) el kell bírunk viselni, mert senkinek nem ad a jó Isten nagyobb keresztet, mint amilyet el bír viselni, tehát ahhoz ad erőt is, ha ad keresztet...

Azt hiszem ezek a szavak önmagukért beszélnek...

Irodalom

AUER, Albert

1947 Leidenstheologie des Mittelalters, Salzburg.

BABITS Mihály

1933 Amor sanctus. Szent szeretet könyve, Budapest.

BENKŐ Lóránd főszerkesztő

1970 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, II., Budapest.

BROWN, Carleton

1952 Religious lyrics of the XVth century (Edited by...) Oxford.

CUDINI, Piero

1978 Poesia italiana del Duecento, Milano.

- CS. VARGA István
én. (2000) Szent művészet II., Tanulmányok költészetünk szakrális vonulatából, Székesfehérvár.
- ERDÉLYI Zsuzsanna
1999 Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok, (Budapest, 1976, 1978.) Pozsony.
- ERDÉLYI Zsuzsanna
1979 Siralmas az én életem (Mária-siralmak) A Mária-siralmak költészete. In.: Új Írás 6, 55–72.
- ERDÉLYI Zsuzsanna
1990 „...Magyarországot a Máriára bízta” (Mária énekek és imák az elmúlt századok népi imakönyveiből.) in: Új Írás 5, 61–76., és 1990:6, 10–36.
- ERDÉLYI Zsuzsanna
1991 Az archaikus népi imádságzáradékok történeti kérdései. In: Boldogasszony ága, Tanulmányok a népi vallásosság köréből. (Szerk.: Erdélyi Zsuzsanna) Budapest 51–142.
- FERRARO, Giuseppe
1875 Regola dei servi della Vergine gloriosa ordinata e fatta in Bologna nell' anno 1281. Pubblicata per la prima volta ed annotata dal prof. Giuseppe Ferraro in Livorno.
- FRANK, Grace
1930 Le livre de la Passion, poème narratif du XIVe siècle édité par Grace Frank, Paris.
- FRICK József
1910 Középkori magyar himnusz-költészet, Kolozsvár.
- Hortulus animae: Maguntie, 1511. Impressum Maguntie... Anno dñi MCCCCCXI
- HORVÁTH János
1944 A magyar irodalmi műveltség kezdetei, Budapest.
- IVÁNYI Sándor
1976 Horae Beatae Mariae Virginis. Hasonmás kiadás. Magyar Helikon/Corvina, Budapest, 5–25.
- JAKUBOVICH Emil-PAIS Dezső
1929 Ó-magyar olvasókönyv, Pécs.
Katolikus Lexikon I–IV. (Szerk.: Bangha Béla S. J.) Budapest, 1933.
- KÁLDY György
1928 Újszövetségi szentírás a Vulgata szerint. Budapest.
- KLANICZAY Tibor
1963 Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból. I. rész. Átdolgozta Klaniczay Tibor, Budapest, II. kiadás
- LIUZZI, Fernando
1935 La lauda e i primordi della melodia italiana I–II., Roma.
- LR: Maria e Mariologia in: Enciclopedia delle Religioni. 4. Firenze, 1972, 144–175.
- MEZEY László
1971 Korreferátum Erdélyi Zsuzsanna előadásához. In: Ethnographia 3. 367–370.

- MONÉ, F. J.
1846 Schauspiele des Mittelalters. I.–II. Karlsruhe.
- MUSHACKE, Dr. Wilhelm
1890 Altprovenzalische Marienklage des XIII. Jahrhunderts. (Herausgegeben...) Halle a.S.
- Nyelvemléktár II.
1874 Régi magyar codexek és nyomtatványok, Budapest. (Közéteszi: Volf György)
- Nyelvemléktár III.
1874 Régi magyar codexek és nyomtatványok. Budapest. (Közéteszik: Komáromy Lajos és Király Pál)
- Nyelvemléktár IX–X.
1888 Régi magyar codexek és nyomtatványok, Budapest. (Közéteszi: Volf György)
- PAIS Dezső
1971 Hozzászólás Erdélyi Zsuzsanna előadásához. In: Ethnographia 3, 364–367.
- SCHÖNBACH, dr., Anton
1874 Über die Marienklagen, Graz.
- TÁNCZOS VILMOS
1995 Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok. Csíkszereda.
- UGOLINI, Francesco
1959 Testi volgari abruzzesi del Duecento, Torino.
- VARGA Damján
1899 Kódexeink Mária-siralmai, Budapest.
- WACKERNAGEL, Philipp
1864–1877 Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts I–V. Leipzig.
- WACKERNAGEL, Wilhelm
1876 Altdeutsche Predigten und Gebete aus Handschriften, Basel.
- WECHSSLER, Eduard
1893 Die romanischen Marienklagen, Halle a.S.

Zsuzsanna Erdélyi

Maria in den spätmittelalterlichen Gebeten

Die Quelle der volkstümlichen Mariendichtung ist der historische ungarische Marienkult, der sich aus universellen christlichen Tradition nährte. In der emotionellen Religiosität des Spätmittelalters spielt Maria, die Mutter Gottes eine betonte Rolle, sie steht sogar im Mittelpunkt der religiösen Gefühle. Dieser Auffassung gemäss erscheint sie sinnvoll in den dichterischen Gattungen der Leidensgeschichte, d. h. in der Passionsepik und in der Marienlyrik bzw. in den

Marienklagen. Denen entsprechend erscheint sie auch in den archaischen Volksgebeten, die viele Textelemente der obenerwähnten Gattungen durch ihren Folklorisationsprozess bewahrten. In diesen Gebeten, deren Hauptthema, wie gesagt, in der Leidensgeschichte wurzelt, treten der leidende Christus – vir dolorum –, die weinende Mutter – mater dolorosa – gleichwertig vor uns. Diese Gleichwertigkeit erinnert den Gläubiger an die zentrale Position Maria's, in deren Hintergrund ihr inniger Kult des Zeitalters (13.–15. Jahrhundert) steht. Dieser oft übertriebene Kult zeigt sich in verschiedenen Arten der bildenden und verbalen Kunst: man sieht Maria im Schatten des Kreuzes, man hört ihre klagende Stimme, die Stimme des Wehrufes. Eigentlich sind das Schmerzensrufe, welche vom Gottessohn nicht ausgedrückt werden durften. Es ist die Mutter Maria, die representiert alles Schreckliche, alles, was der Sohn erlebte und durchmachte. Dieses Mitleiden, diese Compassio, sozusagen diese Partnerschaft im Todesgang des Erlösers begründete die Bedeutung Maria's in der Heilsgeschichte.

In meinem Referat prüfte ich, im Vergleich mit den literaturgeschichtlichen Texten, ob Maria's historisch entstandene Mittelpunktstelle sich in den archaischen Volksgebeten in welchem Masse und durch welche Textmotive bewahrt hatte. Ausserdem untersuchte ich, welche Motive beeinflussten die erwähnte zentrale Rolle Maria's in der spätmittelalterlichen sakralen Dichtung und in den später mündlich überlieferten Texten der Volksfrömmigkeit.

